

מהדורת בערקאוויטש

קובץ
חצי
גבורים

פליטת סופרים

מאסף תורני

ז

אלול תשע"ד

הרב מרדכי דב וינטרויב

ביתר עילית

מסורת הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה

נוסח התורה כפי שהוא בידינו כיום, הוא אחד בכל עדות ישראל.¹ כשאנו מנסים להתחקות אחר מקור נוסח זה אנו מגלים שהוא קדום מאוד ואת שורשיו ניתן כבר לגלות במגילות הקדומות שבקומראן.² עדיין נשארו מחלוקות שונות בפרטים רבים, אך במשך השנים באו מחלוקות אלו על פתרונן וכך קיים אצלנו נוסח אחד ומדויק של התורה.

תחום אחד הנוגע לנוסח התורה טעון דיון מיוחד. הכוונה למופעי הפרשיות הפתוחות והסתומות. גם בתחום זה קיים נוהג אחיד,³ אך כשאנו מנסים להתחקות אחר מקור מסורת אחידה זו איננו מגיעים למקורות קדומים כמו בנוסח אותיות התורה. הסיבה שגרמה לאחידות בפרשיות הינה פסיקתו של הרמב"ם במשנה תורה:⁴

ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו, וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הסתומות והפתוחות נחלקין בדברים אילו כמחלוקת הספרים שסומכין עליהן, ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות וצורות השירות כדי לתקן עליהם כל הספרים ולהגיה מהן.

וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים, שהיה בירושלם מכמה שנים להגיה ממנו הספרים. ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו. ועליו סמכתי בספר תורה שכתבתי כהלכתו.⁵

פסיקתו זו של הרמב"ם התקבלה על דעת חכמי ההלכה בספרד⁶ ובאשכנז⁷ ובשאר תפוצות ישראל ובכך הפכה לנורמה הלכתית מקובלת בכתיבת ספר תורה.

- * אני מודה בזאת לאפרים בנימין כספי מירושלים על עזרתו הרבה במאמר זה.
1. זאת אם נתעלם ממספר שינויים מצומצם ביותר בין עדת התימנים לבין שאר העדות, העומד על כ-15 שינויים. ראה: הרב עמרם קורח, סערת תימן, ירושלים תשי"ד, עמ' קג-קד; הרב מ' ברויאר, כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא, ירושלים תשל"ז, עמ' 17, הערה 1; י"ש פנקובר, נוסח התורה בכתר ארם-צובה: עדות חדשה, רמת-גן תשנ"ג, עמ' 68, הערה 180.
 2. ראה: ר' גורדיס, 'קדמותה של המסורה לאור ספרות חז"ל ומגילות ים המלח', תרביץ כז (תשי"ח), עמ' 444-469; ע' טוב, ביקורת נוסח המקרא, ירושלים תש"ן, עמ' 20-21; הנ"ל, 'נוסח המקרא בבתי הכנסת הקדומים', מגילות א (תשס"ג), עמ' 185-201.
 3. זאת למעט זוג פרשיות בויקרא ז, כב/כח, אשר לפי עדת תימן ישנה פרשה פתוחה בפסוק כב, ואילו בפסוק כח אין כלל פרשה; בשאר העדות, לעומת זאת, המצב הפוך - אין פרשה בפסוק כב ויש פרשה פתוחה בפסוק כח. וראה לעיל הערה 1.
 4. הלכות ספר תורה תפילין ומוזוות, ח, ד. הנוסח הינו לפי כ"י אוקספורד בודלי 557 הכולל את חתימתו של הרמב"ם כי ספר זה הוגה מספרו.
 5. מיד בהמשך מעתיק הרמב"ם את רשימת הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה.
 6. יש לציין במיוחד את רבי מאיר טודרוס הלוי אבולעפיא שחקר אחר הנוסח המדויק בספרי הרמב"ם ועל פיו כתב ספר תורה. על השתדלותו הרבה מספר לנו ר' מנחם המאירי בספרו המונוגרפי 'קריית ספר', א, אומיר תרכ"ג, מאמר שני, חלק שני, דף יח, ואילך (מהדורות יהושע רוזנברג, ירושלים תשע"ב, עמ' נט).

במאמר שלפנינו נתחקה אחר המקור ששימש את הרמב"ם בפסיקתו זו, ששינתה כאמור את פני ההלכה בנושא זה.

א. כתר ארם צובה

הרמב"ם מציין כי המקור שעל פיו ערך את רשימת הפרשיות שלו הינו ספרו של 'בן אשר'. מיהו בן אשר זה? והאם אנו יכולים לזהות את ספרו?

'בן אשר' הינו שם משפחתו של אהרן בן משה בן אשר. בן אשר חי במחצית הראשונה של המאה העשירית בטבריה והוא היה בן דורו המבוגר של רב סעדיה גאון. עיסוקו של בן אשר, בעטיו התפרסם, היה בירור נוסח המקרא ועיסוק במסורה. בתחומים אלו נחשב הוא לאחד מגדולי המומחים בכל הדורות. בדורות שאחריו הוא מוזכר בהערצה רבה תחת התואר 'המלמד הגדול'.⁸ בכתובת ההקדשה לעדת הקראים בירושלים שהיה מצורף לכתר ארם צובה⁹ הוא מתואר כ"המלמד הגדול, החכם הנבון, אדון הסופרים ואבי החכמים וראש המלמדים, המהיר במעשיו, המבין במפעליו, היחיד בדורותיו". הכרעותיו בנוסח המקרא התקבלו בדורות שאחריו. ראוי לציין במיוחד את ההתבטאות של ר' מנחם די לונזאנו:¹⁰ "ונהגו כל ישראל בגלילות האלה לסמוך על קריאת בן אשר, כאילו יצאה בת קול ואמרה: בן אשר ובן נפתלי, הלכה כבן אשר".

הרמב"ם מציין, כאמור, שהוא השתמש בספרו של בן אשר שכלל את כל ספרי המקרא. עוד הוא מציין כי ספר זה נמצא אתו במצרים. שאלה שחשוב לשאול אותה היא: האם שרד ספר זה? התשובה לשאלה זו חיובית. בבית הכנסת הגדול של קהילת ארם צובה היא חאלב שבסוריה היה שמור בכספת ספר כרוך שהיה מקובל בידיהם שזהו ספרו של בן אשר אשר עליו סמך הרמב"ם. לספר זה היתה צמודה כתובת המייחסת אותו לבן אשר. בדיקות שונות שנעשו במשך השנים¹¹ אישרו כי אכן ספר זה הינו אותו ספר עליו הסתמך הרמב"ם בפסיקתו. ספר זה כונה בשם 'כתר ארם צובה', או בקצרה 'הכתר'.

במהלך הפרעות שהתחוללו בסוריה בשנת תש"ח (1947) ניזוק הכתר וחלקים גדולים ממנו נעלמו. לאחר עשר שנים בשנת תשי"ח (1958) הוכרז הכתר לארץ ישראל והוא מונח כיום בספריה הלאומית בירושלים. לאחר השבת הכתר לארץ מכורתו התברר כי חסרים בו, בין השאר, רוב הדפים המכילים את התורה. מצב זה אמור היה להביא את חוקרי הכתר לידי

7. יש לציין את רבי יום טוב ליפמן מילהויזן בספרו 'תיקון ספר תורה' (ד"ש לוינגר וא' קופפר, 'תיקון ספר תורה של ר' יום טוב ליפמן מילהויזן: יוצא לאור עם מבוא והערות', סיני ס (תשכ"ז), עמ' רלז-רסח).

8. כך בכתובת ההקדשה שהיה מצורף לכתר, ראה להלן הערה 22; בכ"י ששון 1053: "ומצאנו אותם כמעשה המלמד הגדול אהרן בן משה בן אשר"; בכ"י הספריה הבריטית r 4555 נזכר "מלמד הגדול בן אשר פעמיים", ראה י' עופר, "מונח המסורה 'חומשה' - האזכור העתיק ביותר של קובץ 'חמש מגילות'", נטעי אילן: מחקרים בלשון העברית ובאחיותיה מוגשים לאילן אלדר, בעריכת עירית מאיר ומשה בר-אשר, חיפה תשע"ד, עמ' 316.

9. ראה להלן הערה 22.

10. בספרו אור תורה, בראשית א 3.

11. ראה מ' גושן-גוטשטיין, 'האותנטיות של כתר חלב', בתוך: ח' רבין (עורך), מחקרים בכתר ארם-צובה, כתבי מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, א, ירושלים תש"ך, עמ' י-לז; ד"ש לוינגר, 'מקוריותו של כתב-יד חלב', שם, עמ' לח-פב.

יאוש בנוגע לנוסח התורה שבכתר, אך למרות אבידה זו הצליחו חוקרי הכתר לשחזר פרטים רבים, זאת באמצעות עדויות שונות של רבנים וחוקרים שהעתיקו פרטים מתוך הכתר כאשר הוא עדיין היה שלם.¹² גם בפרשיות ישנן בדינו עדויות המורות על זהות בין רשימת הרמב"ם לבין הכתר.

ב. הגיהו בן אשר

לכאורה, בחירתו של הרמב"ם בכתר ארם צובה כסמכות לעניין הפרשיות הינה בחירה מוצלחת, שהרי מדובר בספר של הסמכות הגדולה ביותר בתחום נוסח המקרא, אך מיד נראה כי הדברים אינם פשוטים כלל וכלל.

בן אשר לא העתיק כלל את הכתר. לצורך העתקת הכתר העסיק בן אשר סופר מקצועי בשם שלמה בן בויאעא שהעתיק בעבורו את המקרא כולו. בשלב הבא הגיה בן אשר את הטקסט שיצא מידי הסופר, ניקדו, הטעימו (סימן את הטעמים) ומיסרו (רשם את המסורה בשולי הדפים). דברים אלו מקורם בכתובת ההקדשה שהיתה מצורפת לכתר,¹³ והוא נתמך גם בדבריו של הרמב"ם: "לפי שהגיהו בן אשר".

מתיאור זה אנו אמורים לצפות כי בכתר תימצאנה תיקונים רבים, תיקונים שהינם תוצאה של הגהתו של 'בן אשר'. ואכן בכתר נמצאים אלפי תיקונים.¹⁴ כשאנו בודקים את אופי התיקונים, אנו מגלים כי כל התיקונים הינם במערכת הכתיב, הניקוד, הטעמים והמסורה, ואילו בנוגע לפרשיות הפתוחות והסתומות לא קיים אפילו תיקון אחד! אנו יכולים, אם כן, לשער כי את הפרשיות לא הגיה בן אשר. אמנם יש לסייג כי אין בכך ראיה, היות וייתכן שבן אשר מסר רשימה של הפרשיות לסופרו בן בויאעא ולכן לא קרו טעויות שהזיקו את התערבותו של בן אשר. חשוב גם לציין שהיות וחלק התורה שבכתר חסר, מתבססת הבדיקה על החלקים האחרים שבכתר, וייתכן כי בתורה הקפיד בן אשר יותר והגיה אף את הפרשיות.

ג. שיבוש גדול בכל הספרים

כדי לברר אם אכן עסק בן אשר בתחום הפרשיות, נבחן את מצב הפרשיות בכתבי יד אחרים הקדומים לפסיקת הרמב"ם. בבדיקה זו עלינו לכלול רק כתבי יד מדויקים הקרובים בנוסחם לכתר, שכן כתבי יד לא מדויקים, או הרחוקים ממסורת הכתר, לא יוכלו ללמד אותנו מאומה על קשר או אי-קשר בין מסורת הכתר לכתבי יד אלו.

כתבי היד שנבחרו, אם כן, הינם כתבי-יד הידועים ככתבי יד הקרובים לכתר. בנוסף נבחרו כתבי יד הכוללים את כל התורה או כמעט את כולה:¹⁵

1. סנקט פטרבורג, ספרייה לאומית, EVR I B 19a, תורה נביאים וכתובים, הסופר והמסרן הוא שמואל בן יעקב, ד' אלפים תש"ע (9-1008). מסומן בהמשך ל.

12. ראה ביבליוגרפיה אצל ייבין, מבוא למסורה, ירושלים תשס"ג, עמ' 14, סעיף 27.

13. להלן הערה 21.

14. הנתונים בסעיף זה על פי מה שמסר לי ד"ר רפאל זר ממפעל המקרא של האוניברסיטה העברית בירושלים.

15. תיאור כתבי-היד הבאים אצל ייבין (לעיל הערה 12), עמ' 15-27.

2. לונדון, המוזיאון הבריטי, OR 4445, תורה (מבראשית לט 20 עד דברים א 33), המסרן הוא ניסי בן דניאל, סוף מאה תשיעית או מאה עשירית עם השלמות מהמאה השש עשרה.¹⁶ מסומן בהמשך ב.
 3. ירושלים, ספרייה לאומית, 42°2075 (לשעבר ששון 507), תורה (מבראשית ט 26, חסר משמות יח 1- יח 23), המאה העשירית. מסומן בהמשך ש.
 4. ששון 1053 (לשעבר, נמכר לידיים פרטיות), תורה נביאים וכתובים (חסר עד בראשית ט 24), המאה העשירית. מסומן בהמשך ש1.
 5. קהיר, בית הכנסת הקראי 18, תורה, הוגה (בהגהה שנייה) ע"י מישאל בן עזאל, המאה העשירית. מסומן בהמשך ק3¹⁷.
- כתבי יד אלו הינם קרובים במידה רבה לכתר, הן בכתוב והן בנקודות ובטעמים. נבדוק כתבי יד אלו האם הם קרובים לכתר במידה כזאת גם בפרשיות.
- התוצאות של הבדיקה הינן עגומות ביותר: כתב היד הקרוב ביותר לכתר מבחינת הפרשיות הינו ל שבו קיימים 107 חילופים, לעומת 595 מופעים התואמים לכתר, סה"כ 15% של שינוי מול הכתר. להלן פירוט התוצאות של כל כתבי היד:
ל	107 חילופים, 595 מופעים תואמים, 15% חוסר התאמה
ב	107 חילופים, 342 מופעים תואמים, 24% חוסר התאמה
ש	141 חילופים, 530 מופעים תואמים, 21% חוסר התאמה
ש1	150 חילופים, 507 מופעים תואמים, 23% חוסר התאמה
ק3	223 חילופים, 494 מופעים תואמים, 31% חוסר התאמה
- תוצאות כגון אלו שזיהינו, זיהה, כפי הנראה, גם הרמב"ם וכפי שהוא כותב: "ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים". ראוי יהיה לציין כי גם הרב מרדכי ברויאר שעסק רבות בבירור נוסח המקרא, לאחר שהוא מציין כי הכרעה על פי רוב בכתוב מתאימה בדיוק לנוסח שבכתר, הוא כותב:¹⁸
- יש מחלוקות רבות בין כתבי היד ביחס לפרשות, ובמקרים רבים המחלוקת היא שקולה. הערות המסורה אינן דנות בנושא זה כל עיקר; וקרוב לודאי, שנוסח מוסמך של המסורה לא נקבע מעולם בתחום זה.
- המסקנה העולה מדברים אלו היא כי בטבריה - מקורם של כתבי יד אלו¹⁹ - לא עסקו בבירור מופעי הפרשיות. תחום עיסוקם היה רק בכתוב, ניקוד, טעמים ומסורה בלבד.
- יש להוסיף לכך את התופעה המטרידה שכבר הזכירה הרב ברויאר, שאין למופעי הפרשיות שום אזכור במסורה הטברנית, זאת לעומת המסורה הבבלית המציינת את כל המופעים של
16. הבדיקה בהמשך מתבססת רק על החלק העתיק של כתב-היד, ולא על ההשלמות המאוחרות.
 17. על כתב יד זה, ראה בהמשך סעיף ד 3.
 18. תורה נביאים וכתובים: מוגהים על פי הנוסח והמסורה של כתר ארם צובה וכתבי היד הקרובים לו, הנוסח ומקורותיו, ירושלים תשמ"ט, עמ' שצו.
 19. לא כולם הועתקו בטבריה גופה, אבל מסורת הנוסח שבהם הינה טברנית מובהקת.

הפרשיות.²⁰ ראוי אמנם לציין כי בניגוד למסורה הבבלית הנכתבת כחיבור בפני עצמו, המסורה הטברנית נכתבת על גיליון המקרא ועל כן אין צורך בציור הפרשה, שכן הרווח של הפרשה מסומן בתוך הטקסט של המקרא, אך עדיין היינו צריכים למצוא הערות מסורה המתייחסות לפרשיות בתור תחום ייחוס (כלומר לציין כי מילה זו מלאה בפרשה פלונית) ובמניינים (כלומר לציין את מספר המופעים של הפרשיות הפתוחות ומניין הסתומות). יש לציין כי בתקופות מאוחרות יותר אנו אכן מוצאים מניינים של פרשיות, וזאת בהשפעתו של הרמב"ם.

אם אכן כך הם פני הדברים, הרי שחסרון ההגהות בכתר בנוגע לפרשיות מובן ביותר, שכן לא עסק בן אשר בדבר כלל. מסקנה זו הינה מביכה מאד, שכן לפיה אין למופעי הפרשיות שבכתר שום ייחוס מיוחד, ואין לפסיקתו של הרמב"ם שום בסיס.

ד. דיון בסמכות הכתר ביחס לפרשיות

בסעיף זה אנסה למצוא ראיות שונות כי סמכותו של בן אשר היתה גם בפרשיות וכי אף לפני פסיקתו של הרמב"ם היה הכתר מקור סמכות בנוגע לפרשיות.

1. במאמרו "מלאכת הספר של כתר ארם צובה והשלכותיה"²¹ מציין ד"ר מרדכי גלצר לדף בכתר ארם צובה שנכתב בכתובה שונה משאר דפי הכתר וניכר כי הוא הוחלף במקום הדף המקורי. בהמשך משער גלצר כי כותב דף זה הינו המגיה - בן אשר. השערה זו הוא מבסס באופן משכנע באמצעות בחינת פרמטרים שונים בכתובתו של המגיה הזהות לכתיבה בדף המדובר.

מה היא הסיבה להחלפה זו? במאמרו כותב גלצר: "משמע אפוא שהחלפתו של הדף המתוקן נעשתה עוד קודם כתיבת המסורה, אולי עקב טעות בהפסק פרשות או טעות גסה אחרת". אם אכן נכונה ההשערה כי עקב טעות בהפסק הפרשות הוחלף דף זה, הרי שיהיה בידינו ראיה ברורה כי מגיה הכתר - בן אשר - הקפיד גם הקפיד על מופעי הפרשיות.

אך, כמובן, שכל זה רק אם נכונה ההשערה שהחלפה היא בגלל הפרשיות. והיות ואין בידינו לאמת השערה זו, לא נוכל להביא מדף זה ראיה לכיוון זה. ולא זאת אלא שטעות בהפסק בפרשיות אינה אמורה לגרום להחלפת הדף כולו, שכן הרווחים של הפרשיות בכתר הם קטנים מאד ונועדו רק לסמן את מופע הפרשה ללא מתן רווח הנדרש לפי ההלכה. רווחים כאלו ניתן לתקן, להוסיף ולמחוק בקלות, ואין צורך בהחלפת הדף.

2. בכתובת ההקדשה לעדת הקראים בירושלים שהיה מצורף לכתר נכתב:²² "ואם

20. על הניגוד בין המסורה הטברנית לבבלית בנוגע לאזכור פרשיות ראה: מ' כהן, "מבוא למהדורות הכתר", מקראות גדולות הכתר: מהדורות יסוד חדשה, יהושע שופטים ומבוא למהדורות הכתר, רמת-גן תשנ"ב, עמ' 50*-52; י' עופר, המסורה הבבלית לתורה עקרוניתה ודרכיה, ירושלים תשס"א, עמ' 139, הערה 35; הנ"ל, 'רשימה בבלית של פרשיות פתוחות וסתומות בתורה', מ' בר-אשר וח"א כהן (עורכים), משאת אהרן: מחקרים בלשון מוגשים לאהרן דותן, ירושלים תש"ע, עמ' 392, והערה 1.

21. ספונות, סדרה חדשה, ד (תשמ"ט), סעיף יא. 4, עמ' 236-242.

22. הכתובת עצמה אבדה יחד עם שאר חלקי הכתר. הנוסח המובא הוא על פי העתקתו המדויקת של פרופ' משה דוד קאסוטו כפי שנתפרסמה ע"י פרופ' יוסף עופר (י' עופר, "כתר ארם צובה לאור רשימותיו של מ"ד קאסוטו", ספונות, סדרה חדשה, ד, עמ' 287-289).

יחפץ איש מכל זרע ישראל מבעלי הבינה מהרבנים²³ בכל ימות השנה לראות בו דבר יתר, או חסר, או סתור, או סדור, או סתום, או פתוח, או טעם מהטעמים האילו, ויצאוהו אליו לראות ולהשכיל ולהבין". המונחים 'פתוח' ו'סתום' הינם מונחים מקובלים לציין את סוגי הפרשיות השונות. בנוגע למונחים 'סתור' ו'סדור' נראה שהם מכוונים לקיום פרשה והעדר פרשה בהתאמה.²⁴ הרי שהכתר נועד גם לצורך בירור הנוסח ביחס לפרשיות, ולא רק ביחס לאותיות, נקודות וטעמים.

זמן חיבורה של כתובת הקדשה זו ניתן לבירור באמצעות התחקות אחר זמן פועלם של האישים המוזכרים בה. בכתובת מצוין שהכתר מופקד אצל שני נשיאי קהילת הקראים בירושלים: יאשיהו ויחזקיהו בני הנשיא שלמה. בתעודות מן הגניזה מתברר כי זמן נשיאותם של שני אלו היה באמצע המאה האחת עשרה, זוהי אם כן זמנה של כתובת הקדשה זו.²⁵

נוכל אפוא לסכם כי בקהילה הקראית במאה האחת עשרה היה מקובל לראות בכתר מקור סמכות אף בפרשיות.

3. בכתב יד ק3 שהוגה ע"י מישאל בן עזיאל מחברו של 'כתב אלכ'ף' (ספר החילופים)²⁶ מצויות מספר הערות הנוגעות לפרשיות. ההערה החשובה מביניהן מזכירה ביחס לפרשיות את 'בן אשר'. המדובר הוא בהערה המופיעה בדברים כז 1. במקום זה קיים רווח בסוף השורה ורווח בתחילת השורה שאחריה, צורה שהינה פרשה סתומה. במקום זה מול הרווח שבשורה השנייה מופיעה הערתו של מישאל:²⁷ 'בן אש (=אשר) לא פצל. א"מ (=אמר מישאל)'. משמעו של המונח 'פצל' הערבית מקביל לשימוש בעברית 'פיצול', כלומר ריווח המפצל את הטקסט לשנים. בהערה זו אנו מוצאים עדות ברורה לסמכות שהיתה ל'בן אשר' בפרשיות פתוחות וסתומות.

אבל מן הראוי לבחון מופע זה בפרטות. ברשימתו של הרמב"ם, המשקפת את המצב בכתר, מופיעה במקום זה פרשה פתוחה, ואיך כותב מישאל 'לא פצל' שמשמעו שאין כאן כלל פרשה? ! על תמיהה זו עומד כבר פנקובר במאמרו הנזכר

23. המילה 'הבינה' והאות הראשונה במלה 'מהרבנים' כתובות על המחק. ובוודאי היה כתוב 'המקרא ומהרבנים' (קאסוטו, ע"פ עופר).

24. המונח 'סדור' מופיע ברשימות של פרשיות ממקור בבלי ובהם עולה מתוך ההקשר שהכוונה להעדר פרשה, ראה: I. Yeivin, 'The Division into Sections in the book of psalms', Textus 7 (1969), pp. 92-94; 'י' עופר, רשימה בבליית (לעיל הערה 20), עמ' 403-404. יש להוסיף לכך את כ"י וטיקן 448 הכולל את התורה עם תרגום אונקלוס לסירוגין מן המאה האחת עשרה (על זמנו של כתב היד ראה במבוא למהדורת הפקסימיליה, הוצאת מקור, ירושלים תשל"ז, סעיף 1). בכ"י זה קיימת בשמות לב 33 פרשה סתומה. בהמשך נמחקה הפרשה ונרשם בצדה 'סדור'. בתקופה מאוחרת יותר באירופה מכון המונח 'פרשה סדורה' לרווח מיוחד המסמן סוג של פרשה שלישית בנוסף לפרשה פתוחה וסתומה, ראה מחזור ויטרי, נירנברג תרפ"ג, עמ' 658.

25. ראה 'י' בו צבי, "כתר התורה" של בן-אשר, בתוך: ח' רבין (עורך), מחקרים בכתר ארם-צובה, כתבי מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, א, ירושלים תש"ך, עמ' ד, והערה 6.

26. 'ספר החילופים' פורסם ע"י א' ליפשיץ בטקסטוס 2 (1962), עמ' א-נח; ובהדפסה נפרדת בסדרת כתבי מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, ב, ירושלים תשכ"ה.

27. על פי המובא אצל 'י' פנקובר (להלן הערה 28), עמ' עמ' 58-59, הערה 43.

בהערה 10, והוא מציע כי בביטוי 'לא פצל' אין מישאל מתכוון לבטל את הרווח מכל וכל, אלא רק לבטל את הרווח בשורה השנייה, כך שיהא זה פרשה שיש בה רווח בסוף שורה ותו לא. צורה כזו נחשבת לפרשה פתוחה והיא מתאימה לפרשה שמופיעה ברמב"ם במקום זה.

על זמנו של מישאל עומד בהרחבה פנקובר במאמרו על כ"י ק328, ושם הוא מסיק שהוא פעל בסוף המאה העשירית או תחילת המאה האחת עשרה. מסקנה נוספת שהוא מעלה שם כי מישאל השתייך לעדת הקראים. לפי זה מצטרפת עדות זו לעדות שבסעיף 4, שבקרב הקראים היה הכתר מקור סמכות אף לפרשיות.

4. מסורת שרווחה באירופה גרסה שהרמב"ם, לאחר שערך את רשימת הפרשיות מספרו של בן אשר, נסע לאירופה שם השווה את הרשימה עם ספר שכתבו עזרא הסופר. המקור הקדום ביותר המזכיר מסורת זו הינו ר' יום טוב ליפמאן מילהויזן בחיבורו "תיקון סופרים" העוסק בהלכות כתיבת ספר תורה, וזה לשונו שם: 29

אמר משה אבן מיימוני. קנא קנאתי ל"י אלהי ישראל בראותי ס"ת אשר בארץ מצרים אשר פתוחותיהן וסתומותיהן וסדוריהן אשר לא כדת, ודרשתי על עצמי עת לעשות ל"י הפרו תורתך ובטלתי מלמודי לכתוב תקון ס"ת אחת חמשה חומשי תורה קשורים יחד בקונטרסים כדי להגיה ולהעתיק ממנו שאר הספרים. והספר שהעתיקתי ממנו הוא הידוע במצרים שהוא כולל כ"ד ספרים שהיה בירושלים מימות התנאים, וכשנלכדה העיר ירושלים בימות המלך קרלון לוקח משם הספר ונשבה בשבי בארץ מצרים, ועליו אנו סומכים, והגיהו אחד מכן אשר. ובעת אשר גמרתי ספרי ביום א' עלי לטובה, נתתי בלבי ללכת ממצרים למלכות בורגיניא למדינת ששליין היושבת על נהר שונא, כי דרשתי וחקרתי ושאלתי ששם בעיר ס"ת אחת מכתב ידי הסופר הקדוש עזרא הסופר מהיר הכהן, והבאתי עמי תקון פתוחו וסתומו וסדורו אשר העתיקתי מן הספר עשרים וארבע שהובא מירושלים עיר הקדוש ומצאתי בגויל כל הפתוחות והסתומות מכוונות יחד כמו תקון הספר ושמחתי שמחה גדולה וקבלתי עלי לעשות יום משתה ושמחה אותו יום בכל שנה ושנה והוא כ"ח לחדש זיו, והמדקדק בזה ולא יחליף ולא ישנה, עליו הכתוב אומר מה רב טובך אשר צפנת וכו'.

ממסורת זו עולה כי עוד לפני פסיקתו של הרמב"ם כבר היה קיים ספר שפרשיותיו תואמות לכתר ארם צובה. ואף אם נתעלם מייחוס ספר זה לעזרא, 30 הרי שעצם קיום ספר מיוחס שפרשיותיו תואמות לכתר בתקופה קדומה זו היא ראיה להתקבלות פרשיות בן אשר אף לפני הרמב"ם.

אמנם החיד"א, לאחר שהוא מביא מסורת זו בשם ר' עזריה מן האדומים, הוא כותב: 31

28. י"ש פנקובר, 'כתב-יד ירושלמי של התורה מן המאה העשירית שהגיהו מישאל בן עוזיאל (כתב-יד ק3)', תרביץ נח (תשמ"ט), עמ' 49-74.

29. לוינגר וקופפר (לעיל הערה 7), עמ' רמ. ושם קיים דיון רחב בנוגע למסורת זו.

30. בקהילות רבות היה מצוי ספר תורה המיוחס לעזרא. ראה על כך במאמרם של לוינגר וקופפר (לעיל הערה 29). על דבריהם שם יש להוסיף עוד מקורות רבים ואין כאן המקום.

31. שם הגדולים, מערכת הגדולים, ערך ר' עובדיה מברטנורא.

אמנם לא אחד לי ספק עם מה שנמצא כתוב על שם הרמב"ם שהביא מהר"ר מנחם מן הנד' הוא אמת, שהרי בחבור בהל' ס"ת היל"ל שס"ת שכתב הוא כספר עזרא ולא לתלות בס' שכתב בן אשר. ואפילו תאמר שכתב החבור קורם הי"ל לכתבו אח"כ שם. גם אמאי לא כתב בחבור אותיות משונות ומהופכות אחר כי הן כל יקר ראתה עינו ס"ת שכתב עזרא הסופר. ואפילו שסבר דצורת אותיות משונות ומהופכות הוא למצוה בעלמא ולא לעכב, היה צריך לכתוב כל אשר מצא וראה בספר עזרא ויכתוב שהוא סלסול סופרים. ויש לדחות דזה שמצא ס"ת של עזרא היה אחר שכבר נתפשט החבור בכמה עיירות.

על דבריו אלו יש להוסיף שהרמב"ם בחיבורו מתאר את ספר התורה שהוא עצמו כתב. ספר התורה אמור להיכתב לאחר הבירור בספר התורה של עזרא הסופר, ואף על פי כן אין הוא מזכיר את ספר עזרא בספרו. וראה עוד בהרחבה במאמרם של לוינגר וקופפר המובא בהערה 7.

ה. מסורת הפרשיות בכתר ארם צובה בתוך שאר כתבי היד

נושא שחשוב מאד לבדוק, האם מופעי הפרשיות בכתר ארם צובה משתלבים במכלול המסורות שבשאר כתבי היד, או שמא נוסחו הינו שונה וייחודי בקרב מסורות אלו. אם אכן נגיע למסקנה כי מסורת הכתר הינה יוצאת דופן וחריגה ביחס לשאר המסורות, הרי שהדבר מהווה ריעותא גדולה על מסורת הכתר, שכן מדובר כפי הנראה במסורת משובשת הרחוקה מן המסורת המקובלת.

במספר מאמרים בהם בוחן פרופ' י"ש פנקובר כתבי יד מקראיים,³² הוא מציין שרוב השינויים בפרשיות בין כתבי יד אלו לבין הכתר הינם של החלפה מפתוחה לסתומה או להיפך, ומיעוטם הוספת פרשה או החסרתה. בתוך קטגוריות אלו הוא מוצא כי רוב ההחלפות הינם מסתומה לפתוחה - כלומר פרשה סתומה בכתר הינה פתוחה בכתב יד אחר. בנוגע להוספת והשמטת פרשה, הרי שברוב המקרים מוסיפים כתבי היד האחרים על הכתר ורק במקרים מועטים מוסיף הכתר על האחרים. משמעות נתונים אלו היא שהכתר שונה מכלל כתבי היד האחרים בכך שהוא ממעיט בפרשיות ובכך שהוא מעדיף פרשה סתומה על פני פתוחה. מסקנות אלו של פנקובר מתחזקים ומתאמתים בבדיקה של כתבי היד שבסעיף ג.

הנה כי כן, מסורת הכתר הינה שונה משמעותית מהמסורות המתועדות בכתבי יד אחרים, ואם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך בירור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם.

חשוב להבהיר כי אין בכוונת כותב המאמר לפסוק הלכה, אלא רק לעורר את הלומדים והחוקרים.

32. כ"י 3ק (לעיל הערה 28); 'A sheet of parchment from a 10th or 11th century Torah scroll : determining its type among four traditions (Oriental, Sefardi, Ashkenazi, Yemenite)', Textus 21 (2002), p. 253. וראה גם י' פרץ, 'התורה בכתבי יד, בתיקוני סופרים ובספרי תורה אשכנזיים בתקופת ימי הביניים: נוסח, פרשיות פתוחות וסתומות וצורת השיירות: חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"', רמת-גן תשס"ח, עמ' 194 ואילך, והערה 72.